

Boekbesprekingen

A. N. J. den Hollander, **Het démasqué in de samenleving. De journalistiek van de anti-schijn.** Amsterdam 1976

Het eerste gedeelte van dit boek geeft een beschrijving van de zogenaamde 'muckrakers', die in de periode van ongeveer 1902 tot 1912 in weekbladen en soms ook in romans allerlei wantoestanden in het zich snel industrialiserende Amerika aan de kaak stelden. Muckrakers — een naam die teruggaat op de 'Man with the Muck-Rake' uit Bunyan's *Pilgrim's Progress*, die niet op of om keek maar druk bezig was rommel op de grond bijeen te harken — waren journalisten die achter de schijn van het 'vitale' en 'eerlijke' Amerika zochten naar bedrog, kuiperij en allerlei onmenselijke toestanden in de snel groeiende steden en fabrieken. Op blz. 165 beschrijft Den Hollander 'de essentiële taak van de muckraker: hij tracht een onverschillig publiek er van bewust te maken dat het in een of ander opzicht beetgenomen wordt. Hij vraagt hier de aandacht van het publiek voor, dat dan zelf maar moet zien of het handelend op wil treden. Hij bewijst het bestaan van toestanden die botsen met bestaande algemene waarden, gaat na wie of wat verantwoordelijk is voor deze afwijking en presenteert zijn bevindingen zo duidelijk dat het morele verontwaardiging kan wekken, maar hij neemt geen initiatief tot corrigerende actie, beperkt zich tot documentatie en publiciteit'. In dat laatste ligt volgens Den Hollander ook de zwakte van de muckrakers, voor wie hij overigens duidelijk sympathie heeft: zij bleven uiteindelijk moralisten zonder kijk op de macro-economische en macro-sociologische factoren van de door hen aan de kaak gestelde misstanden. Ook hadden zij nagenoeg geen besef van de onmenselijke situatie van het zwarte deel van de Amerikaanse bevolking. Een enkeling protesteerde tegen het lynchen, omdat dat illegaal was, maar voor de politieke, economische en sociale aspecten van de miserabele situatie van de Amerikaanse negers had geen muckraker oog. Vol optimisme ten aanzien van de kracht der Amerikaanse democratie, meenden zij slechts het publiek te moeten wijzen op de gevaren van 'invisible government', op de machinaties van de 'corrupt bosses' in de steden, van de 'robber barons' in de industrie, op de wantoestanden in de fabrieken ('sweat shops'). Deze kennis, zo moesten zij gemeend hebben, zou een voldoende voorwaarde zijn om het publiek via invloed op de gekozen politici en via het democratische middel van de verkiezingen tot activiteit aan te sporen.

In dit eerste gedeelte geeft Den Hollander een raak beeld van de muckrakers — van hun opkomst, bloei en verdwijnen. De essayvorm, die Den Hollander als geen ander in de Nederlandse sociologie beheerst, garandeert dat men hem met plezier kan volgen in zijn beschrijvingen van diverse ontmaskeraars uit deze kennelijk zo roerige periode van de Amerikaanse geschiedenis. Soms maakt hij de lezer wat

al te uitvoerig deelgenoot van zijn grote belezenheid, maar deze passages worden steeds weer afgewisseld door andere die de spanning van het relaas bewaren. Als voorbeeld noem ik de erg korte, sociologisch bijzonder trefzekere beschrijving van de spanningen tussen de bezitters en bezitslozen in de frontier-achtige bergstreken van het Verre Westen (blz. 42). Toch dringt het nadeel van de essayvorm zich ook op: de lezer loopt het gevaar het spoor bijster te raken omdat niet altijd even systematisch diverse thema's door elkaar behandeld worden. De paragrafenindeling vond ik tamelijk willekeurig en ik had af en toe de behoefte met een hark door het materiaal te gaan om de thema's naar soort te ordenen.

Het tweede gedeelte bevat 'marginaliën die geen doorwrochte sociologie van het alsof bedoelen te zijn' (blz. 8). Uitgaande van de stelling dat de muckrakers een poging waagden om door allerlei maatschappelijke schijn heen te breken en de ogen van hun lezers te openen voor de 'werkelijke' (dat wil zeggen immorele en illegale) gang van zaken, doordent Den Hollander in dit gedeelte de wederzijdse relatie tussen maatschappelijke schijn en maatschappelijke werkelijkheid, tussen versluiering en onthulling. Evenals in de essays van zijn *Visie en Verwoording* komt Den Hollander hier tot een aantal kennissociologische overwegingen die zich niet verliezen in wijsgerige bespiegelingen over 'schijn' en 'wezen', tegelijkertijd echter op heldere en eenvoudige wijze diepzinnig zijn. Wat mij wel opviel is dat hij door het hele essay heen hardnekkig vasthoudt aan de mogelijkheid om (journalistiek dan wel sociologisch) tussen schijn en werkelijkheid als het ware 'objectief' te blijven onderscheiden. Niet zelden echter komt hij heel dicht in de buurt van een andere positie, volgens welke het hoogstens mogelijk is te spreken van een 'intersubjectief geïnterpreteerde en gedefinieerde onderscheiding tussen (ideologische) schijn en (feitelijke) werkelijkheid. Vanuit deze positie hoeft dan bijvoorbeeld de waarschuwing van de overigens progressieve Theodore Roosevelt voor het démasqué van de muckrakers geen verbazing meer te wekken, zoals dat bij Den Hollander wel het geval is. Roosevelt schatte de verhouding tussen schijn en werkelijkheid anders dan vele muckrakers uit zijn tijd en kennelijk ook anders dan Den Hollander, die duidelijk blijft geeft van zijn sympathie voor het muckraking démasqué. Wie zal uitmaken of Roosevelt het bij het verkeerde eind had? Overigens stoot ik hier ongewild op nog een ander probleem, namelijk dat van de waardevrijheid. Daarover durf ik echter hier niet te schrijven, aangezien Den Hollander in een muckraking voetnoot de problemen rond de waardevrijheid 'zeurderige kwesties' noemt: Ze zijn naar mijn mening lang niet zo belangrijk als sommigen ze doen voorkomen en in ieder geval zijn ze uitermate vervelend' (blz. 87).

Wellicht zijn de muckraking opmerkingen over de sociologie en over het moderne universiteitsbedrijf, spaarzaam en losjes door de tekst gestrooid en steeds zonder wrok geschreven, nog wel de aardigste elementen in dit boek. De auteur houdt zich duidelijk in toom en wil hen ook niet op de voorgrond laten treden. Toch zouden sociologen en op universitaire faculteiten werkzame intellectuelen er goed aan doen deze opmerkingen aandachtig te lezen en ter harte te nemen. — Den Hollander heeft duidelijk iets van de muckraker in zich. Dat komt omdat hij een goed kennissocioloog is.

A. C. Zijdeveld

H. F. Cohen, De strijd om de Academie; de Leidse universiteit op zoek naar een bestuursstructuur (1967/1971). Boom, Meppel 1975

Op 31 augustus 1976 loopt de geldigheidsduur van de Wet Universitaire Bestuurs-hervorming 1970 af. Inmiddels is duidelijk geworden dat de werking van deze als

experimenteel bedoelde wet met nog eens vijf jaar zal worden verlengd. Eén van de redenen voor de verlenging is de uiterst trage wijze waarop de volledige invoering van deze wet is gerealiseerd, waardoor het onmogelijk is geworden de nieuwe bestuursstructuur nu al definitief te evalueren.

Wat er vooraf ging aan het tot stand komen van de WUB valt af te lezen in het boek van de Leidse historicus Cohen, dat eindigt op het moment dat met de invoering van de WUB in Leiden een begin wordt gemaakt. Cohen reconstrueert de discussies over de bestuursstructuur zoals die in Leiden sinds 1967, maar vooral sinds april 1969 gevoerd zijn. Waar dat voor het begrijpen van de ontwikkelingen in Leiden noodzakelijk is, kijkt hij ook over de stadsgrenzen naar wat aan andere universiteiten of hogescholen gebeurt of naar landelijke ontwikkelingen (zie bijv. hoofdstuk III 'Hogerhand grijpt in'). Het eindresultaat is een uiterst zorgvuldig gedocumenteerd beeld van het vaak grillige en chaotische proces dat de bestuurs-hervorming ook in Leiden geweest is.

Wie van mening is dat de bestuurskracht van de universiteiten vóór de invoering van de WUB zoveel groter was dan nu het geval is, doet er goed aan dit boek snel ter hand te nemen (zie met name hoofdstuk II, 'Revolutie'). Dat geldt ook voor hen die menen dat er eigenlijk niets fundamenteel veranderd is (vergelijk: de oude bestuursvorm en de voorstellen van Maris, p. 19-23, met de hoofdlijnen van de WUB 139-141). Cohen is uitgegaan van een beperkte opdracht (de geschiedenis van de Leidse bestuurshervorming, p. 11) en heeft op basis daarvan een leesbaar en bij tijd en wijle levendig boek geschreven, hoewel men soms (vooral in de hoofdstukken IV en V) zou wensen dat hij iets minder details en iets meer grote lijnen had weergegeven. De zwakke punten van het boek worden pas duidelijk als men gaat vragen naar het waarom van de door de auteur beschreven ontwikkelingen.

Cohen beperkt zich tot het *beschrijven* van wat er in de periode 1967-1971 in Leiden gebeurd is.

Vragen als: welke maatschappelijke ontwikkelingen liggen aan het streven naar bestuurlijke herstructurering ten grondslag? Waarom slaagden de universitaire bestuurders er niet in adequaat te reageren op de behoefte aan verandering? Waarom slaagde de minister wel (min of meer) waar de universiteitsbestuurders faalden? blijven in het boek onbeantwoord en waarschijnlijk terecht, gegeven de opdracht die de auteur had.

Desondanks blijft het jammer dat dergelijke vragen niet gesteld of beantwoord worden, omdat ze zouden kunnen bijdragen aan onze kennis van veranderingsprocessen.

De beschrijving die Cohen geeft van de discussie-punten en ontwikkelingen in Leiden is in hoge mate herkenbaar voor wie de bestuurshervorming aan een andere universiteit heeft meebeleefd. Alle bekende thema's (deskundigheid vs. betrokkenheid; eenheid van het wetenschappelijk corps; inspraak of medebeslissingsrecht etc.) komen in Leiden aan de orde, zoals ze ook elders aan de orde zijn gekomen. Het enige wat in Leiden ontbreekt is een 'echte' bezetting, hoewel ook dat niet veel gescheeld heeft (p. 61).

Tot de meest interessante aspecten van Cohens betoog behoren zijn opmerkingen over de relatie tussen de universiteiten en de Minister. Terecht constateert hij (191) dat de Minister en de universiteiten bij het vorm geven aan de nieuwe bestuursstructuur in hoge mate langs elkaar heen hebben gewerkt.

Maar vooral frappant is het feit dat een oorspronkelijk aarzelende en afwachtende Minister Veringa (105 ev) er uiteindelijk in geslaagd is (en niet in het minst door

zijn oorspronkelijke houding) om zijn model van de bestuursstructuur aan de universiteiten op te leggen, zonder dat dat tot 'Parijse' toestanden leidde (105; 198). Blijft tenslotte de verbazing over de plotselinge en drastische wijze waarop de universiteiten 'in beweging gekomen' zijn, over de chaos en verwarring die daarop gevolgd zijn en over de snelheid waarmee het revolutionaire élan vervolgens weggeëbd is.

Dat proces van de- en re-institutionalisering is door Cohen op bekwame wijze in kaart gebracht.

A. Cachet

T. Eckhoff, *Justice its determinants in social interaction*. Rotterdam University Press, Rotterdam 1974, XIV + 414 p., f 44,20 (ingenaaid), f 54,60 (gebonden)

Wie kwaad met kwaad vergeldt, wie aangerichte schade vergoedt, wie geleverde waren betaalt of voor een cadeautje bedankt, die draagt, zegt Eckhoff, aan een ander iets over; en die overdracht ('transfer') houdt verband met de eerste overdracht. 'Reciprocation', noemt Eckhoff die relatie: uitwisseling van positieve of negatieve zaken ('values'), totdat er weer evenwicht is. Daarnaast onderscheidt hij nog een andere groep gevallen waarin twee of meer van dergelijke overdrachten met elkaar samenhangen. Wie een taart verdeelt onder zijn gasten, of straf toemeet aan 'zijn' misdadigers, deelt lusten resp. lasten toe, die bij elkaar horen omdat ze gezien worden als delen van één 'koek': 'allocation', toedeling van zaken. Waar komt dat verband tussen dergelijke overdrachten vandaan, en welke soort van verband is te verwachten? Waarom en wanneer kan de ene 'transfer' als reden voor de andere worden genoemd? Om deze vragen gaat het Eckhoff, in dit (in 1971 oorspronkelijk in het Noors gepubliceerde) boek. De schrijver is een bekend Noors rechtstheoreticus (thans hoogleraar administratief recht te Oslo) die sinds jaar en dag ook op (rechts)sociologisch terrein werkt. Voordat Eckhoff deze vragen aanpakt, besteedt hij veel ruimte aan een (betrokkelijk los opgezette) klassificatie van allerlei bekende verhoudingen waarin 'reciprocation' herkenbaar is, zoals het ruilen, het vergoeden van schade ('restitution'), het straffen, het nemen van wraak e.d. Op de ruilverhouding gaat hij het diepste in. Het begrip ruilen wordt zeer ruim genomen. Al naar het 'voorwerp van ruil', dat uiteenloopt van 'material things' tot en met 'non material values' zoals dankbaarheid, respect e.d., worden zes typen ruil onderscheiden. Ook processen van 'allocation' worden op vele wijzen onderscheiden. O.m. naar de maatstaf die de 'allocator' hanteert om te bepalen hoeveel ieder van de 'koek' krijgt; het komt bv. voor dat er vooral gelet wordt op de behoefte of andere kenmerken van de ontvangers, maar er wordt ook wel eens toegeedeeld op basis van het beginsel van 'objectief' gelijke porties. Eckhoff behandelt in dit verband ook nog uitvoerig welke maatstaven van gelijkheid men in dat laatste geval zoal kan hanteren.

De hoofdschotel van het boek wordt gevormd door de analyses die Eckhoff telkens op stukjes beschrijving laat volgen. Hierin wordt steeds gevraagd naar 'the norms and strategies which bind transfers together' (p. 55). Hoe er überhaupt verband ontstaat tussen het gedrag der mensen onderling is volgens deze schrijver exclusief te verklaren uit twee vermogens van de mens, vermogens die 'common to mankind' zijn (p. 86). Voorzover de mens niet spontaan handelt, handelt hij 1) op grond van het te verwachten 'nut (dat heet in dit boek: strategisch handelen) en/of 2) op grond van sociale normen. Over dit sociaal-filosofische uitgangspunt

moet ik nog zeggen dat de categorie 'normen' bij Eckhoff geen eigen zin of plaats heeft in het proces van gemeenschapsofbouw, omdat deze gedragsregels volgens de schrijver alleen ontstaan en in stand blijven wanneer ze nuttig zijn én blijven. 'Leren' is in dit boek een centraal begrip. Men heeft geleerd dat een bepaalde gedragslijn in concrete situaties profijtelijk was 'and experience which shows that certain behaviour is often profitable can become the basis for the idea that it is *right* to act thus — also on occasions when it does not pay' (p. 12). Het profijt dat gelegen is in het volgen van normen hoeft niet op elk moment aan elke 'actor' voluit voor ogen te staan. Maar wanneer een regel, of complex van regels (institutie), op den duur niet steeds 'pay-offs for individuals' zou opleveren, zou deze afsterven' (p. 85).

Een bepaalde groep van normen noemt Eckhoff 'principles of justice'. Deze zijn gekenmerkt door hun wijde toepassingsgebied (algemeenheid) en door het feit dat ze niet op grond van een formele beslissing zijn uitgevaardigd (p. 32); anders is, zoals Eckhoff het omschrijft, van (meer) *specifieke* regels sprake. De schrijver gaat met opzet niet diep op dit begrip in en zegt alleen, de indruk te hebben dat zijn omschrijving de gebruikelijke opvattingen wel dekt (p. 29). Hij is van mening dat er voor alle onderscheiden uitwisselings- en toedelingsverhoudingen een 'principle of justice' voorhanden is dat de betrokken verhouding vaak (niet noodzakelijk) mede regelt. Bij ruil, straf, wraak, restitutie e.d. gaat het om diverse varianten op het beginsel van retributieve rechtvaardigheid; bv. bij ruil wordt vaak het beginsel aangetroffen 'that good (shall) be repaid by good to the extent that balance is achieved' (p. 83). Gemeenschappelijk is hier: evenveel geven als nemen totdat er weer evenwicht is. Bij 'allocation' ziet hij vooral het beginsel van distributieve rechtvaardigheid meespelen: de uiteindelijke toedeling moet er één van gelijke porties zijn. Ook hier ziet Eckhoff de gelding van rechtsbeginselen in die verhoudingen niet als noodzakelijk feit, maar alleen als een vaak optredende mogelijkheid. Hij gaat niet in op de vraag of bij 'allocation' ook een beginsel van ongelijke toedeling dan wel van volmaakte willekeur denkbaar is. Al deze rechtsbeginselen worden verklaard, net als normen in het algemeen, uit het strategische motief (zie boven vermeld citaat).

Des schrijvers analyses strekken er toe vragen als de volgende te beantwoorden (ontleend aan de paragrafen over de ruilverhouding): 'What determines regulation of exchange; under which conditions is regulation likely to be based on the principle of justice and under which conditions are other regulating factors more likely to prevail?' (p. 83). Deze 'other regulating factors' zijn weer variaties op de twee hoofdpeilers van sociale orde; dus: bijzondere vormen van hetzij sociale normen (andere dan rechtsbeginselen), hetzij bijzondere omstandigheden die aanleiding zijn tot bepaalde strategieën. Bijzondere normen zijn bv. de norm dat men zich aan zijn beloften houdt — op basis waarvan overeenkomsten gesloten kunnen worden — en allerlei specifieke (bv. wettelijke en traditionele) regels ('specific rules'). Een bijzondere omstandigheid die aanleiding is tot bepaalde strategieën is bv. de aanwezigheid van markten. Deze nadere typering van ordeningsfactoren maakt geen uitputtende indruk. Bij 'ruil' (als enige) komt voorts nog de betekenis aan de orde die de opkomst van het organisatieleven in het Westen heeft voor de verschuiving in het ordeningspatroon naar gebruik van overeenkomsten en markten in plaats van de meer 'primitieve' ordeningsvormen zoals specifieke regels e.d. Eckhoffs aanpak kan worden getypeerd door enkele punten te noemen die hij bv. bij 'ruil' te pas brengt. Zonder enige regeling kan ruil moeilijk van de grond ko-

men (p. 87 e.v.) vooral door gebrek aan vertrouwen en door onduidelijkheid over de ruilvoorwaarden (prijs bv.). Normen ontstaan er omdat dat de kans op ruil (en dus op wederzijds profijt) op zichzelf verhoogt, en omdat die normen de 'kosten' (bv. onderhandelingskosten) doen verminderen (p. 92). Deze functie wordt gediend zowel door specifieke regels als door het retributieve rechtsbeginsel. Beide typen normen dienen voorts de sociale integratie en vrede. Dat integrerend vermogen blijkt op p. 97 echter toch voornamelijk toe te komen aan rechtsbeginselen, want die zijn bij uitstek geschikt om ruil van 'non-material values' (zoals vertrouwen, dank, vriendschap, erkenning e.d.) mogelijk te maken, door welke ruil persoonlijke relaties ontstaan die weer verdere integratie bevorderen. Op die basis komen gemakkelijk weer nieuwe normen tot ontwikkeling die intieme ruilacties (bv. verlening van hulp en bijstand) bevorderen.

Al met al neemt dan de 'voorraad' van immateriële 'goederen' in de samenleving toe (p. 97). Andere ordeningsmechanismen, zoals overeenkomsten en marktmechanismen hebben weer andere specifieke functies die al naar de geruilde waren, al naar de maatschappelijke ontwikkeling (organisatiewezen, centraal gezag), enz. als verklaring dienen voor de verbreiding van deze mechanismen. O.a. komt aan de orde dat de aanwezigheid van markten het sluiten van overeenkomsten sterk bevordert doordat basisgegevens (zoals de prijs) geen voorwerp van 'totale' onderhandelingen meer hoeven te zijn (vgl. het beginsel 'iustum pretium' in oudere tijden).

Op het punt van 'allocation' (waaraan de tweede helft van het boek gewijd is) behandelt Eckhoff o.a. het verband tussen de doelstelling van de toedeler (bevorderen van het algemeen welzijn, opvoeden, doen uitvoeren van een werk, toedeling van materiële goederen enz.) en diens strategie m.b.t. de vraag wie dat moet krijgen. Ook wordt uitvoerig bezien onder welke omstandigheden ontvangers geneigd zijn tot onderlinge vergelijking van hun porties ('distribution oriëntation') en dan komen tot de eis van gelijke porties. Dat is bv. het geval wanneer men zelf tegenstrijdige wensen heeft (méér dan de taart krijgen en toch ook bescheiden lijken), wanneer men met anderen wedijvert om hetzelfde, wanneer men beducht is voor uitbuiting door de toedeler, enz. Tenslotte wordt de wijze bekeken waarop ontevreden ontvangers proberen hun lot te verbeteren, o.a. door zich op een rechtsbeginsel te beroepen, daar dit het voordeel heeft van morele rugdekking, grotere overtuigingskracht, de gelegenheid om bij gebrek aan succes de ander te betichten van onrechtvaardigheid, en toegenomen geloofwaardigheid omdat men door beroep op recht óók zichzelf beperking oplegt (p. 350 e.v.).

Vragend naar 'the advantages obtained from applying the principle of justice' (p. 39), zet Eckhoff zich in dit boek af tegen wijdse verklaringen van (rechts)normen uit aangeboren normbesef of uit de cultuur. Vèruit de voornaamste verklaringsgrond — zo niet de enige — is voor hem (p. 18) de strategische grondslag van menselijk handelen.

Dat brengt hem er toe, diep in te gaan op de *concrete* verhoudingswijze van mensen en de concrete belangen die in een 'interactie' meespelen. De samenleving bestaat in dit boek uit mensen die op grond van duidelijke behoeften hun belang zoeken en rekeningen van winst en verlies opmaken. De 'energie' (zijn term, ajh.) die tot samenlevingsverhoudingen aanleiding geeft wordt verschaft door 'the advantages which individuals gain' (p. 101). Er worden ook wel algemenere belangen gediend, maar dan in zoverre als de realisatie dáárvan ook weer individueel profijt oplevert. Deze echt realistische en in zoverre veel idealistische schijn ont-

maskerende aandacht voor de concrete sociale wortels van rechtsbeginselen is op zichzelf sterk toe te juichen.

De titel drukt Eckhoffs opzet uit. Overigens moet ik (mét Eckhoff zelf) zeggen dat dit boek heel wat minder exclusief over 'Justice' gaat dan de titel suggereert. Het gaat veeleer om een algemene sociologische categorieënleer, over de basiselementen ter verklaring van het 'feit' van het samenleven. Het is bijkans een inleiding in een bepaalde sociale filosofie geworden. Ik moet hier toevoegen dat de schrijver zijn stellingen zoveel mogelijk met empirisch onderzoek wil steunen, doch dat zulks maar heel beperkt is gelukt, zoals hij zelf zegt. Daar komt bij dat hij zo vele thema's en subthema's kort de revue laat passeren dat alleen al dáárom de meeste beschouwingen louter als stellingen zijn neergeschreven. Voorzover empirisch onderzoek wordt genoemd verwijst Eckhoff veelal naar werk als dat van Blau, Homans, Whyte, Malinowski, naar het verzamelwerk van Berelson en Steiner (*Human Behaviour, An inventory of scientific findings*, 1964) en naar werk van zijn Noorse collegae Mathiesen (die het morele leven van gevangenen bestudeerde) en Naess (idem bij kinderen). Hier en daar geeft hij lijstjes met (samenvattende) hypothesen, maar die zijn, ofschoon nuttig voor begrip van het betoogde, te algemeen om werkelijk als vanzelf onderzoek in beweging te zetten. Rest mij op te merken dat Eckhoff eigenlijk het gebruik van *argumenten* van strategische of normatieve aard wil traceren en verklaren, maar dat hij, m.i., feitelijk veelal de vraag behandelt, door welke normen of strategieën een verhouding geregeld is; daarbij kunnen argumentaties een bron zijn om de geldende regelingen e.d. te leren kennen (p. 14).

Kritiek

Mijn oordeel over dit boek is van stonde af aan ongunstig geweest en gebleven op grond van de aanpak die Eckhoffs sociologie kenmerkt. Maar ook heb ik groot respect voor dit werk. De schrijver beheerst de stof heel goed en is een ervaren man, die de honderden thema's uiterst gedisciplineerd uit elkaar houdt. Hij is bovendien een pionier wat betreft zijn onderwerp, de empirische gelding van rechtsbeginselen in verband met bepaalde verhoudingen. Zijn aanpak echter heeft tot gevolg een soort boek dat lijkt op de reuze catalogus van een postorderbedrijf: alle denkbare artikelen staan erin vermeld, geïllustreerd en wel, maar ga het maar eens lézen . . . De schrijver wil de zaken bezien vanuit het standpunt van de 'detached observer'. Kennelijk acht hij een dergelijke onbevagen waarneming van de samenleving mogelijk. Daarvan getuigt ook zijn stelling dat filosofische overwegingen voor inzicht in de samenleving onbruikbaar zijn. Eckhoff werkt met een nogal positivistisch aandoende, schijnbaar ondubbelzinnige maar in feite oppervlakkige begripsvorming. Zelfs de relativering die het kritisch rationalisme op het (neo)positivisme heeft aangebracht (begrippen zijn mini-theorieën); basis-uitspraken 'slechts' door het forum der wetenschap aanvaarde uitspraken e.d.) lijkt aan Eckhoff te zijn voorbij gegaan. Zijn werkwijze wordt erdoor gekenmerkt dat verschijnselen die in de werkelijkheid op het eerste gezicht onderscheiden voorkomen, ook meteen als aparte verschijnselen worden gedefinieerd. Mede daardoor vertonen de analyses weinig onderlinge samenhang; het lijkt alsof Eckhoff steeds weer vanaf een nieuw uitgangspunt begint. Zo horen we van de begripsmatige relaties tussen uitwisselings- en toedelingsprocessen weinig tot niets, behalve voor zover het gaat om toevallige empirische samenloop. De 'regulating factors' die bv. bij 'ruil' worden onderscheiden vormen een willekeurige reeks. In dat verband duikt ook op eens een paragraaf op waarin van één trek van de moderne westerse samenleving

gen, de sterke organisatiegraad, de functionele relaties geanalyseerd worden met de opkomst van bepaalde ordeningsmechanismen. Waarom die kwestie zo apart behandeld wordt (en waarom alléén bij 'ruil') is me niet duidelijk geworden. Eckhoffs benadering is strikt analytisch en dus ook ahistorisch. Dat is verklaarbaar vanuit zijn theoretische (sociaalfilosofische) uitgangspunt, dat hier kritisch moet worden gezien, ook al omdat het boek in feite het karakter van een inleiding in dat gebied vertoont. Zijn uitgangspunt is, zoals gezegd, dat het sociale leven gevoed wordt door één krachtbron, het profijtbeginsel, de maximalisering van nut. Deze krachtbron werkt door middel van leerprocessen waarin concrete nutservaringen worden omgezet tot algemene stelregels voor handelen, tot en met rechtsbeginselen. De hiermee geschapen sociale orde is als het ware een reusachtige ruif met bevredigingsmiddelen voor behoeften die uiteenlopen van die van fysieke aard tot en met behoefte aan erkenning, trouw e.d. Met name voor de bevrediging van die laatste soort behoeften hebben de mensen elkaár nodig. Er wordt gesteld (p. 99-101) dat de mensen toch ook wel 'collective advantages' nastreven. Dat wordt evenwel uitsluitend verklaard uit nutsoverwegingen: de realisatie van dergelijke algemenere belangen kan tevens een individueel belang zijn, en het kan ook zo gaan dat mensen, die ervoeren dat in hun (bv. zwakke) situatie een bepaald beginsel beschermd, dus voordelig, uitpakte, anderen beïnvloeden om in andere situaties óók dat beginsel te hanteren. Hoe de mensen elkaar als mensen herkennen en hoe men bv. op het idee komt dat men samen met anderen een 'common interest' zou kunnen hebben, dus hoe het tot verstandhouding onder de mensen komt, dat blijft onbesproken. Eckhoffs analyses ontleen hun plausibiliteit aan de welwillendheid van de lezer die er een reeds bestaande samenleving bij denkt. Typerend en teleurstellend is bv. het verloop van een stukje tekst van zo'n 6 pagina's, waarin de vraag behandeld zal worden hoe twee mensen die elkaar absoluut niet vertrouwen ooit tot ruil overgaan. Ondanks deze entree blijkt het de auteur helemaal niet om dat grondprobleem te gaan, want hij komt niet verder dan een goed lopend verhaaltje over de bekende handigheden die de politie t.o.v. 'kidnappers' en staatslieden t.o.v. elkaar uithalen, om trapsgewijs enig minimaal vertrouwen op te bouwen teneinde tot zaken te komen. Zelfs zet Eckhoff daarbij naar mijn mening alles op zijn kop. Hij legt, zoals gezegd, niet uit hoe men überhaupt het idee heeft ontwikkeld om te ruilen in plaats van stomweg gewelddadig op roof te gaan, en zegt in plaats daarvan dat de genoemde pat-stelling (absoluut gebrek aan vertrouwen) tot normen leidt, en dat dan, eenmaal die normen aanwezig, 'confidence comes when the parties feel bound by norms' (p. 92). Akkoord, maar hoe komen die normen er zo op-eens? Dat is bij deze auteur iets, dat als vanzelf gebeurt, uit functionele noodzaak, aangedreven door behoeften die om bevrediging roepen. Ik zelf zou menen dat nadenken over normen leert dat eerst op basis van goed maar ongefundeerd vertrouwen stappen worden gezet op een weg die niet geheel berekenbaar voor ons ligt. Vgl. het heel jong kind. Wanneer dat vertrouwen niet meteen heel sterk wordt beschaamd, dan kan zich een proces van verstandhouding ontwikkelen, in het kader waarin zich ervaringen voordoen die weer aanleiding kunnen zijn, het aan te durven om ook buiten een heel klein kringetje zich verwachtingsvol met anderen in te laten. Is er eenmaal een regelpatroon geldend, dan zal zeker ook de omgekeerde gang van zaken (bij Eckhoff de énige) te zien zijn: naleving van de gevestigde regels wekt vertrouwen. Bij Eckhoff evenwel werkt men uitsluitend vanuit het zekere het onzekere weg. Die zekerheid is echter geen onproblematisch feit, noch uitputtend vanuit functionele noodzaak te verklaren. Trouwens ook bij bestaande

normen bestaat steeds ambivalentie, en in die zin onzekerheid, wat blijkt als men nadenkt over toepassing van normen, wat een daad veronderstelt waarvan het motief niet objectief volgt uit de norm. In het recht hebben P. Scholten en diens buitenlandse geestverwanten, en in de sociologie o.a. P. Winch en het symbolisch interactionisme, op deze kwestie de nadruk gelegd.

Er valt hier ook te vragen hoe Eckhoff het bij hem zo centraal staande leerproces ziet. Hoe verbindt men de profijtervaring in de ene situatie met die in een andere situatie? Hoe weet men bv. dat die tweede situatie elementen bevat die maken dat hij 'similar' is vergeleken met de eerste? Dat kan alleen, dunkt me, als er in de eerste situatie een regel is vermoed, in het licht waarvan de tweede situatie gelijk aan de eerste wordt genoemd. En regeltoepassing eist dat de individu de zin van die regel heeft gevat en dus in beginsel in open uitwisseling staat met medemensen. Begrip van de regel eist nl. kennismaking met een sociale praktijk, waarin die regel als het ware al wordt voorgedaan. Zo gezien is 'leren' allerm minst dat automatische en geïsoleerde proces dat Eckhoff er van maakt. In dat verband is het me opgevallen dat bij Eckhoff gewoonte ('habit') gelijk staat aan 'automatisch handelen', en dat dat bij hem iets anders is dan regelgeleid handelen. Hij acht bv. strategisch handelen uit gewoonte mogelijk (p. 46) maar rekent dat dan nog steeds tot de categorie strategisch handelen, of in elk geval niet tot de categorie van normgeleid gedrag. Dat lijkt mij onjuist gezien. Ook in gewoontegedrag ligt een norm of regel besloten. Dat treedt aan de dag wanneer men de routineur opmerkelijk maakt op een fout en hij zich daadwerkelijk in termen van een regel gaat verdedigen. Anderzijds acht Eckhoff normnaleving mogelijk op louter strategische gronden, dus alleen om het voordeel dat daarvan het gevolg is. Dat zal zeker empirisch wel voorkomen, maar begripsmatig zit dit fout, omdat de betekenis van een norm in een nieuwe situatie niet a priori vaststaat, en dus niet tevoren geheel rationeel te berekenen is wat de gevolgen van normnaleving zullen zijn.

Een onbevredigend begripsgebruik merk ik op vele plaatsen in dit boek op. Dat een verhouding beheerst wordt door een overeenkomst is bij Eckhoff iets dat hij kan losdenken van het geregeld zijn dezer verhouding door rechtsbeginselen. Zijn gezond verstand geeft hem dan wel in, om deze verbreking weer langs een omweg, die van een empirisch verband nl., te repareren, getuige dit citaat: 'as Gouldner points out one often feels under an obligation partly because one is bound by an agreement and partly because one finds it right to reciprocate' (bv. iemand die zijn arbeiders loon betaalt niet alleen uit contractuele plicht maar ook omdat hij hun werk het loon waard vindt, p. 107). Het kan natuurlijk empirisch wel zo zijn, dat iemand soms alleen denkt aan de contractuele plicht en een ander wel eens aan beide, maar daarom wordt de bewering dat 'some obligations are *entirely* determined by agreement' (p. 107, mijn aksent, ajh) nog niet juist. Het begrip overeenkomst is niet te poneren buiten het begrip 'principle of justice' om. Dezelfde moeilijkheid doet zich voor met uitspraken, waarin wordt beweerd dat 'economic transactions usually (are) regulated' (p. 59). 'Usually', dus niet noodzakelijk. Maar hoe kan men begrippen als 'transactie' of 'ruil' op zinvolle wijze gebruiken zonder desnoods stilzwijgend uit te gaan van begrip van heel het sociale verkeer en de daaraan ten grondslag liggende normen? Eerst 'ruil' apart zeggen waar te nemen en dan de vraag stellen of die ruil geregeld is of niet, dat kan volgens mij niet. Eckhoff zegt zelf dat een kenmerk van 'ruil' is dat het een verhouding is tussen 'equally placed individuals' (p. 85). Die gelijkheid is echter niet ondubbelzinnig waarneembaar, zoals een uiterlijk kenmerk. 'Waarneming' van dat kenmerk en op die grond stellen

'hier is een ruilverhouding' eist o.m. dat men begrip heeft (en bij de hoorders veronderstelt) van aard en gelding van (in casu) de norm van de gelijkwaardigheid van personen. Zo'n begrip is in zekere zin een hachelijke interpretatie die het hele maatschappelijke leven ter sprake brengt.

Eckhoff maakt de lezer dol op deze manier. Daar komt bij dat zijn aanpak ertoe leidt dat hij bij elk (sub)thema een vloed van aspecten vermeldt die op het behandelde punt iets uitmaken. Dat brengt hem tot vele 'enerzijds-anderzijds' betogen, waarvan de volgende passage (over de toedeler die aarzelt of hij het publiek zijn verdeelsleutel zal onthullen of niet) een voorbeeld is (p. 13): 'By letting these be known he may manage to have them accepted and thereby avoid conflict. But it is also possible that greater knowledge among recipients increases their inclination to resist and provides them with weapons which they would not otherwise have had'. Enkele hoofdstukken kan ik daardoor niet anders zien dan als étalage van wetenswaardigheden, die iedere geïnteresseerde leek paraat zal hebben (zo bv. het hoofdstuk over 'straffen', 34 p. lang).

Dat Eckhoff een steek toebrengt aan de naief verheven denktrant betreffende (rechts)normen is onder omstandigheden een goede zaak. Ook zijn er beschrijvingen aan te treffen, met name van aspecten van de ruilverhouding en vooral van het proces van 'allocation' die men, dacht ik, nergens zo grondig in de literatuur kan vinden. Ik denk o.m. aan de behandeling van de vele maatstaven van gelijkheid die zoal gebezigd plegen te worden (hfdst. 9). De vraag voorts welke omstandigheden heel concreet de mensen motiveren om te letten op de onderlinge verhouding der porties ('distribution orientation') is heel relevant en zelden of nooit geanalyseerd. Eckhoff komt daarbij met een interessant begrip naar voren, 'value-coupling', dat zich voordoet als iemand weet dat méér vragen van de taart tevens een beeld geeft van zijn onbescheidenheid, zodat hij al ras wat inbindt en 'slechts' gelijke porties gaat vragen. Dergelijke processen leiden tot compromissen en tot hanteren van het gelijkheidsbeginsel e.d. (p. 280 e.v.). Deze nuttige en interessante beschouwingen worden voor mij toch overschaduwd door het uitgangspunt, dat er toe leidt dat de rijkdom der sociale verhoudingen herleid wordt tot één categorie, overdracht van zaken ('values'). Dan krijg je komische zinnnetjes, zoals 'when the parties are anxious to promote their own individual interests they often miss such non-material bonus values as, for instance, reciprocal good-will and gratitude' (p. 108) en: 'Such values (e.g. gratitude, esteem and good-will) tend, as Blau (1965, p. 17) stresses, to disappear or be considerably depreciated if one attempts to enforce them' (p. 109). Het zwaarwichtig aanhalen van ene mijnheer Blau in dit verband is heel gek. Alles waaraan mensen hechten wordt in deze sociale filosofie tot een 'zaak', die een positieve of negatieve waarde toebedeeld krijgt en daarom energieën uitlokt. Mij dunkt echter dat het juist eerder een uitzondering is als individuen een opzichzelf staande, heldere voorstelling hebben van dergelijke 'zaken' en een helder, ondubbelzinnig verband onderkennen tussen die 'zaak' en de drang, een behoefte te bevredigen, en dan op die stevige grondslag rationeel naar die zaak gaan streven en dan weer daardoor sociale relaties aangaan. Ik raak helemaal het spoor bijster wanneer de auteur, getrouw aan zijn uitgangspunt, ook nog als 'zaken' noemt: 'trouw', 'dankbaarheid', 'liefde', 'respect enz. Is van die verhoudingen niet meer te zeggen dan dat daarin positieve of negatieve plus- of minpunten gelegen zijn, die gedragsmotiverend werken? Kan men van die soort 'zaken' de klare voorstelling hebben, die Eckhoff aanwezig moet achten, waar hij zelf kennelijk met een helder beeld voor ogen spreekt van, bv. 'the total sum of security' in society'.

Al met al wordt er zonder meer één waarde op de troon gezet, nl. de waarde die er ligt in het kunnen berekenen van de gevolgen van het handelen, en evalueren daarvan in het licht van een (geordende) preferentieschaal. Dat is m.i. de waarde die is uitgedrukt in de *technische* verhoudingssfeer. Daar gaat het inderdaad om een alzijdig bruikbaar en inhoudsloos functioneren van uiterlijk met elkaar verbonden elementen, die op strategische gronden en met toepassing van algemene wetmatigheden (de normen uit Eckhoffs theorie van de maatschappij) verenigd zijn. Deze analytische vernuftigheid kennen we uit de jaren '50, toen er sprake was van een opvallende eenwording in de sociologie en de verwachting leefde dat het analytische apparaat steeds verfijnder en meer pasklaar zou worden, en dat de samenleving daarop wel zou wachten. Voor een deel is dat realiteit geweest, en nog realiteit, maar het feestelijke gevoel, de aanpak te hebben ontdekt is te sterk verbonden geweest met de gedachte dat de toekomst verrassingsvrij zou zijn ('end of ideology'), dan dat we dat gevoel vandaag, anno 1976, nog kunnen pruimen.

A. J. Hoekema

Magee, Bryan, **Popper**, Aulaboeken, 533, Utrecht, Het Spectrum, 1974, 139 blz. Vertaald door W. Oudemans uit de Engelse editie van Wm. Collins & Sons, & Co, Ltd. in de Fontana Modern Masters series, London 1973

In dit helder geschreven werkje vinden we eenvoudige weergave van de belangrijkste wijsgerige standpunten welke het denken van Popper als wetenschapstheoreticus en als sociaal filosoof karakteriseren. Het is geen kritische studie van Popper: de auteur is een medestander die nogal eens enthousiast wordt waar we graag zouden vernemen welke tegenargumenten door tegenstanders van Popper naar voren zijn gebracht. Daarom lijkt het boekje wel geschikt als eerste kennismaking voor iemand die weinig tijd heeft om Popper zelf te lezen, maar niet voor iemand die Popper heeft gelezen en meer inzicht wil verwerven in de vooronderstellingen van zijn denken.

Popper stelt dat een goed docent zegt tegen zijn studenten: 'Tracht te vernemen waarover men heden ten dage in de wetenschap discussieert. Kom erachter waar moeilijkheden ontstaan, en stel belang in meningsverschillen. Dit zijn de vragen waar je op in moet gaan'. (Conjectures and Refutations, blz. 129, Bryan Magee, o.c., blz. 88). Als we deze waardevolle raad toepassen waar het erom gaat de draagwijdte van het denken van Popper zelf te begrijpen, dan zal duidelijk zijn dat de studie van de controversen waarin Popper gewikkeld is geweest de beste manier is om van zijn denken te profiteren.

Het is daarom goed in het oog te houden dat er eigenlijk drie Poppers zijn, die elk corresponderen met een van de controversen waarin hij gewikkeld is geweest.

De eerste Popper is die van de 'Logik der Forschung', ontstaan uit de discussies met de logisch-empiristen van de Wiener Kreis; de tweede Popper is die van de 'Open Society and its Enemies' en van de 'Poverty of Historicism', gericht tegen totalitaire systemen; de derde Popper is die van de evolutietheorie van de kennis, aansluitend bij de vraagstukken van creativiteit zoals die onder meer door het denken van Kuhn worden gesteld.

De verdienste van Magee is erin gelegen dat hij die verschillende Poppers met elkaar tracht te verbinden door een beeld te schetsen van het Popperiaanse systeem. Daar staat tegenover dat een metabeschuwing ten opzichte van Popper's denken ontbreekt en dat de posities van de tegenstanders in de controversen niet of onvolgende worden weergegeven. Dit laatste geldt met name voor de controverse met

Kuhn die in dit werk niet behandeld wordt. Het boekje van Magee kan derhalve het best worden gebruikt als eerste oriëntering. De lezer kan dan vervolgens de fundamentele vraagstukken uitdiepen die het denken van Popper stelt via het lezen van de auteur zelf en van zijn tegenspelers.

A. Cornelis

- 1 Faludi, A., **Planning theory**. Pergamon Press (Urban and Regional Planning Series, Vol. 7), Oxford 1973
- 2 Faludi, A. (ed.), **A Reader in Planning Theory**. Pergamon Press (Urban and Regional Planning Series, Vol. 5), Oxford 1973
- 3 Hamnett, S. L., **Goals as Aids to Justification; some implications for Rational Planning**. Technische Hogeschool Delft (Verkenningen in Planning theorie en onderwijs, no. 1), 1973
- 4 Hamnett, S. L. (ed.), **The nature and purpose of comparative planning**. Technische Hogeschool Delft (Verkenningen in Planning theorie en onderwijs, no. 2), 1973

Faludi tracht in beide genoemde werken een algemene theorie omtrent de planning te ontwikkelen. In het eerste boek is hij zelf aan het woord, in het tweede boek is hij de redacteur, hoewel hij ook daar bijdragen levert. Ik wil eerst ingaan op Faludi's eigen bijdrage en vervolgens de Reader behandelen.

Hoewel deze publicaties zijn verschenen in de (uitstekende) reeks Urban and Regional Planning, wil Faludi (thans hoogleraar te Delft) verder reiken dan deze vakgebieden. Daartoe brengt hij, in navolging van Britton Harris, een onderscheid aan tussen 'theory of planning' en 'theory in planning'. Met het eerste soort wordt bedoeld aan te geven dat er een theorie omtrent de planning zelf en de planning-procedures moet komen. Met het tweede doelt hij op theorieën welke handelen omtrent verschijnselen, bestudeerd in bepaalde vakgebieden. De verwantschap met Max Weber's onderscheid tussen 'Wertrationalität' en 'Zweckrationalität' alsook met Karl Mannheim's 'functional' en 'substantive rationality' is daarbij duidelijk. Faludi geeft in zijn boek een zeer grondige bespreking van zijn visie op de 'theory of planning'. Daarbij krijgen procedurele aspecten de grootste aandacht.

Gedurig komt in het boek de spanning naar voren tussen een *rationele* en een *realistische* benadering. Faludi beroept zich (pp. 124-125) op Kahn's uitspraak: 'True rationality always allows for the irrational', zonder het probleem evenwel bevredigend op te lossen voor een planningstheorie. Het is echter de vraag of men betere wegen zou kunnen aangeven dan Faludi.

De schrijver bouwt zijn betoog op door in de eerste drie delen vooral de nadruk te leggen op de theorie als zodanig en in het vierde deel de organisatorische gevolgen van de door hem gekozen weg uit te werken. Wij beperken ons hier vooral tot de eerste delen, hoewel het organisatiedeel zeker ook stof tot discussie aandraagt.

Faludi ziet planning primair als een methode om tot beslissingen te komen en die te realiseren, met nadruk op het eerste doel. Hij bespreekt uitvoerig zijn keuze voor een deductieve theorie (p. 24: 'Deductive is the ultimate aim') en plaatst die tegenover het 'pattern model', waarbij aan een heorie met *à-priori* patronen wordt gedacht. Helemaal duidelijk wordt het niet in hoeverre hij beide accepteert, te meer omdat de bespreking belandt in de systeemtheorie. Faludi bekent zich daar tot de opvatting dat planning theorie vrijwel identiek is aan Operations Research (p. 38), zonder duidelijk aan te geven waar de verschillen liggen. In de rest van zijn boek neemt hij een andere houding aan, waarbij door de insluiting van institutionele

factoren toch een duidelijk verschil tussen zijn theorie en de O.R. naar voren komt. Zijn centrale criterium legt de schrijver bij 'promoting human growth' (p. 35), een even vaag gehanteerd begrip als welzijn zo vaak is en in het vervolg van het boek dan ook vrijwel niet meer gebruikt. Het in feite meer centraal te plaatsen thema is, in hoeverre er een procedurele theorie omtrent de planning kan worden ontwikkeld, die enerzijds de mogelijkheid schept in te grijpen op het menselijk bestaan (p. 41 'transformation of that order into a new one') en anderzijds rekening houdt met de complexe aard van dat bestaan. Immers, zo stelt hij, 'the world is so complex that it is beyond capacity of human beings to grasp it', maar anderzijds moet er ingegrepen worden.

In het Epiloog stelt Faludi zelfs de onvermijdelijke komst van de *planning society*. Daarbij onderscheidt hij een *kennisprobleem* en een *toepassingsprobleem*. Bij het planningsgebeuren behoeft men niet alles te weten voordat men maatregelen treft, maar dan dient men wel rekening te houden met veranderingen in zowel doeleinden als in middelen gedurende het proces. Faludi ziet bij de oplossing van dat probleem als belangrijkste beperking (p. 105) de 'information-handling capacity'. Men kan als individu en als 'planning-agency' weliswaar heel wat kennis bij elkaar brengen, maar om dat alles te koppelen en als geheel te hanteren bij een 'rational-comprehensive' planningsproces is bepaald niet gemakkelijk. Bovendien erkent Faludi dat (evenals Weber, Mannheim en Deutsch) de planners en de 'agencies' als instelling bij hun gedrag sterk beïnvloed worden door hun sociale en politieke omgeving. De schrijver analyseert deze spanningen aan de hand van een groot aantal soorten planning en planningsstrategieën, zoals: rational, positive, normative, blueprint, proces, functional, disjointed-incrementalist. Als overzicht is dit deel (vooral pp. 127-187) zeer nuttig, maar door de veelheid van begrippen wordt de bedoeling van de schrijver hier en daar erg lastig te volgen. Interessant is zijn bespreking van Lindblom's theorie ('the science of muddling through') van de 'disjointed-incrementalist mode of planning'. Hij wijst op de basisgedachte van Lindblom, die atomistisch zou zijn, waardoor deze schrijver de holistische methoden: de optimaliserend-rationele of rationeel-deductieve planningsmethode, afwijst (Lindblom: er is geen 'rational choice at the level of society or communities as a whole' mogelijk. Slechts individuen of kleinere eenheden zouden daartoe in staat zijn). Uit Faludi's discussie zou men kunnen concluderen dat hij dit conservatief en onjuist acht, waarbij gesuggereerd wordt (p. 159) dat 'rational-comprehensive', 'holistic' en 'centralized' bij elkaar horen. Leest men daarentegen Friedmann's recente boek (*Retracking America*), dan zou men eerder geneigd zijn om Lindblom's benadering progressief te noemen. De laatste tijd dringt de juist niet uit conservatieve hoek komende zucht tot *participatie* de mogelijkheden voor de 'rational-comprehensive planning' immers sterk terug. Faludi gaat deze spanning iets teveel uit de weg, ondanks enkele opmerkingen daarover op pp. 293-294. Wel behandelt hij de neiging tot 'advocacy planning'. Maar hoewel hij Ashworthy (op p. 208) aanhaalt, vermijdt hij teveel de 'open planning', waarbij planning en participatie hand in hand zouden kunnen gaan (Ashworthy: 'Planning is like pregnancy, you can't have just a little'). Zou planning niet altijd 'vanzelf' het streven naar geslotenheid van de planners voor de 'lastige burgers' bevorderen?

Faludi heeft een uitstekende bijdrage gegeven voor de verdere ontwikkeling van de planning theorie. Jammer is wel, dat hij vrijwel geen lering trekt uit de vele bijdragen die de economen al hebben gepubliceerd, met enkele uitzonderingen, o.a. van Ackoff. Meer kennis van de theorieën van welvaartseconomen, o.a. Arrow,

zouden zijn bijdrage hebben kunnen verrijken. Hij steunt voor een groot deel op planologen, geografen en sociologen, waarbij de namen Etzioni en Deutsch wel het meest voorkomen. Het boek is een onmisbare bijdrage voor allen, die zich met planning bezighouden.

Het *tweede boek*, de Reader, bestaat uit 19 artikelen. De hier gepubliceerde zijn reeds in tijdschriften en andere readers verschenen, behalve de uitstekende 'editorials' bij elk deel. Ze werden gebundeld in vijf delen, te weten: Part I. What is Planning Theory; II. The Idea of Planning; III. Towards Comprehensive Planning?; IV: Bureaucrats, Advocates, Innovators; en V. Positive Theories of Planning.

Bij de auteurs vindt men o.a. Etzioni, Friedman (2x), Lindblom, Dror, Glass, Foley, Webber, Dyckman en Davidoff.

In eerste instantie gaat het ook in dit deel om planners, die georiënteerd zijn op ruimtelijke en regionale planning, maar de bijdragen zijn bedoeld om te duiden op een algemene theorie omtrent planning.

In het hierboven besproken boek van Faludi zelf wordt de stof van al deze artikelen verwerkt. Men mag dit dus zien als een extra verantwoording van de schrijver. Door de goede keuze van artikelen mag het een geslaagde bundel worden genoemd. Slechts het ontbreken van een bijdrage van Deutsch, waar Faludi zo vaak naar verwijst, zou een mankement kunnen worden genoemd.

De beide publicaties van de Technische Hogeschool Delft zijn de eerste twee uit een reeks Verkenningen. Hoewel de tweede gedateerd staat op oktober 1973, is de feitelijke publicatiedatum vermoedelijk eind 1974, gezien het feit dat deze een verslag bevat van een conferentie welke in het voorjaar 1974 is gehouden.

Nummer 1 van deze nieuwe serie is een korte inhoudsbeschrijving van Hamnett's scriptie voor het Graduate Diploma in Urban Planning te Oxford. Het draagt het karakter van een uit zijn voegen geschreven korte samenvatting. Dit rekproces kost 37 pagina's, waarvan 4 een uitstekende bibliografie geven en zeker 8 à 9 pagina's overbodige (voor een artikel) samenvattingen en introductions.

Ondanks deze omslachtige methode, bevat dit artikel een bijzonder waardevol concentratiepunt. De auteur stelt namelijk, dat doeleinden in de praktijk veelal niet zomaar 'gegeven' zijn, maar als *rechtvaardiging* voor planning worden verstrekt. Als zodanig hebben 'goals' geen directe functie in het ontwerpproces, want er is geen aangetoonde logisch rationele weg om vanuit 'goals' tot 'objectives' en 'targets' te komen. Voor de planningsmethode houdt dat in dat men er goed aan doet een cyclisch proces te volgen, waarbij de 'goals' herformuleerd worden gedurende het proces. Er komt daardoor een tweezijdige invloed tussen doeleinden en midelen.

Nummer 2 van de reeks bevat het verslag van vijf beschouwingen, met als centraal thema de mogelijkheid van een vergelijking tussen in verschillende regio's en landen toegepaste planningsvormen (in de studie aangeduid met de m.i. ongelukkige term 'comparative planning'). Allereerst vertelt F. Vonk over zijn ervaringen bij de vergelijking van de planning van de landen in N.W.-Europa. Vervolgens ontvouwen J. Robert en S. Hamnett hun opvattingen omtrent vergelijkende studies. Zij komen tot de conclusie, dat door vergelijking het verbeteren van de plannings-theorie mogelijk wordt. A. Faludi geeft daarna een schets omtrent de plannen die er bij zijn afdeling bestaan betreffende de onderzoeksprojecten voor de vergelijkende planning.

Het meest diepgaande artikel is dat van P. Healey. Zij bouwt haar betoog op aan de hand van een vergelijkende studie van twee steden in Venezuela en twee in Co-

lumbia en met behulp van begrippen zoals 'planning styles' en 'types of planning'. Interessant zijn haar conclusies, dat het zinvol is om op *onbedoelde* uitkomsten van planning te letten en voorts dat de 'planning style' belangrijker is dan het 'planning type'. Tenslotte waarschuwt zij tegen het functionalisme in de politicologie en de planning studieën.

J. G. Lambooy

Johan Niezing (ed.), *Urban Guerilla, Studies on the theory strategy and practice of political violence in modern societies*. Rotterdam University Press, Rotterdam 1974

Deze bundel bevat de conferentiebijdragen van de '1st international working conference on violence and non-violent action in industrialized societies', die in maart 1974 te Brussel plaatsvond. In zijn korte inleiding benadrukt Niezing terecht zowel de grote reikwijdte die studies op dit terrein hebben aangenomen, als de uiteenlopendheid van de wetenschappelijke aanpak ervan. De bijdragen zijn verdeeld in drie secties: een gewijd aan theorie, een aan historisch onderzoek, en een bestaande uit 'research communications'. Om met de laatste te beginnen: men kan zich afvragen wat de opname rechtvaardigt van stukjes die ófwel het karakter van nog ongekamde gedachten hebben, óf zich inderdaad slechts lenen voor een directe discussie met de auteur (dit laatste geldt m.n. voor de prikkelende notities van Huetting).

Bekijkt men de theoretische bijdragen, dan vallen er twee dingen op. Allereerst dat een theorie van de 'stedelijke guerilla' zich voor dezelfde problemen geplaatst ziet als de traditionele sociologie van de stad. In hoeverre vormt de stad het fysische en sociale milieu waar binnen zich geweld voordoet, en in hoeverre roept de stad als een vorm van sociale organisatie dergelijk geweld zelf op? De problemen die deze benadering oproept lijken hier evenmin oplosbaar als in de 'urban sociology', al was het alleen maar omdat 'stad' in veel beschouwingen een andere naam wordt voor 'industriële/kapitalistische maatschappij'. In zijn aan de sectie historisch onderzoek toebedeelde opstel behandelt Teitler het probleem van stedelijke gewelddadig verzet nog het meest systematisch vanuit het oogpunt van de relatie tussen morfologische en sociale structuur. Het opstel van Reid over de slavenrevolutie van Spartacus is een aardige vingeroefening in sociologische analyse, maar valt buiten het onderwerp stedelijke guerilla.

Kroes' overzicht van de zestiger jaren in de V.S. benadrukt dat van feitelijke 'urban guerilla' betrekkelijk weinig sprake was, en dat het meest gevaarlijke gevolg van de voornamelijk retorisch gebleven stadsguerilla de versterking van politiestaatchachtige trekken van het Amerikaanse regeringssysteem is geweest. Tot soortgelijke conclusies komt Clijsters op basis van theoretische overwegingen. Rammstedt vergelijkt in zijn bijdrage stadsguerilla's in Zuid-Amerika met de Baader-Meinhofgroep; hij argumenteert dat in ieder geval een noodzakelijke voorwaarde voor minimaal succes als stadsguerilla de binding tussen de guerrilleros en een sociale protestbeweging is. Ook dit is een interessant artikel waarin echter het 'stadssociologische perspectief' volstrekt ontbreekt. Een zelfde soort comparatief verhaal, maar dan wat rommeliger, schrijft Mack. Wilberg stelt de vraag of stadsguerrilla's mogelijk zijn, en concludeert voorzichtig dat er nog geen voorbeeld van een geslaagde stadsguerilla bestaat. In deze laatste vier 'theoretische' bijdragen doet zich het tekort van een enigszins samenhangende visie op het verschijnsel stadsguerilla scherp voelen; men kan zich afvragen of de katholiciteit van het gebodene daartegen op weegt.

B. A. G. M. Tromp